

ОТГОВОР
на рецензиите и становищата

от гл. ас. д-р Силвия Емилова Борисова – Спасова,
участничка в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“
в професионално направление 2.3. Философия (Естетика),
обявен от ИФС – БАН за нуждите на секция „Култура, естетика, ценности“
в ДВ, бр. 67 от 28. 07. 2020 г.

Уважаема Госпожо Председател,

Уважаеми членове на Научното жури,

Бих искала да изразя своята искрена благодарност както за отделеното от вас време, посветено на запознаване с представената от мен документация в конкурса, така и за високата професионална оценка на научните публикации, с които участвам в него, и за вашите единодушни положителни заключения по кандидатурата ми.

Своите отговори на критическите коментари и бележки и на предложените за дискутиране моменти от публикациите ми ще дам в изложение, започващо с по-общите въпроси, поставени от проф. дсн Иван Стефанов и проф. дфн Нонка Богомилова, и простиращо се до по-частните въпроси на проф. Богомилова:

Когато Адорно дръзва да погледне отвъд красивата привидност, наложена като норма в класическата западна естетика, той вижда зараждането на структурата на красивото като категория не в платоничното чисто начало: красотата става красота, когато плашещото става грозно – с това тя е своего рода „магия над магията“. Зад тази Адорнова – по Блуменберг бихме могли да я наречем „абсолютна“ – метафора, разкриваща грандиозната вътрешна диалектика на красивото и факта на неговото устояване като символно упорство спрямо инерцията на света (т. нар. от Тараси „семиотика на резистентността“), стои дълбок и творчески, и научноизследователски евристичен потенциал за разгръщане на полето на негативната естетика – както във фундаментално-философски, така и в приложно-художествен план. Като се отгласква от оразличаването на магия и мимезис, Лукач обосновава спонтанния произход на естетическите категории от магическия мимезис; а Сартр си служи с идеята за магическата интериоризация на чуждото при очертаване на една философия на емоциите.

Затова приютяването и устояването на негативно-естетическото в действието не е обезателно въпрос на високо концептуализирани рефлексия и осъзнатост: фигурите на ироника-конструктивист и ироника-играч, посочени в края на студията ми „Систематични възможности на негативната естетика“, не са типове съзерцателни нагласи, а практически светогледи. Негативно-естетическият потенциал на „магията над магията“ действително осцилира между концептуалното красиво и неговата утаеност в цялостния жизнен опит на възприемателя на същото; но този потенциал, изразен като символно упорство спрямо инерцията на света, е чист акт – отиване към и събиране в цел, облечена във вътрешна естетическа форма. Вътрешните форми на нашето мислене, въображение, съществуване – идеи, образи, емоции – са не по-малко реалност спрямо

техните обективации и изразност в материята и не по-малко структурироопределящи за овъншненото човешко поведение и действеност. Надявам се, че с това съм дала отговор на бележката от проф. Стефанов относно трудността на това негативната естетика да намира излаз в чистото действие.

Именно този дисонантен момент на осцилация или „разколебаване“ – на несъвпадение между вътрешно и външно – е характерен за предмета и категориите на негативната естетика. Тази тяхна свойственост установих още, докато изследвах граничните естетически категории за целите на дисертацията си. – Оттук и решението ми да оставя феномените на тишината и мълчанието в тяхната многопластовост и многопосочност и докато ги събирам във философско-естетическия категориален апарат и системен анализ, да ги оставям да струят в пълноводието на техните поетика, метафорика, фолклор и митология, е умишлено. Реалността на феномените, в това число и на първичните, е хибридна, отвъд абстрахирането ѝ в частните науки и сфери на живота. След като човекът по Бурдийо едновременно е агент и актьор на социалното, а по Дюфрен – и на афективното, едновременно екзистенциално и космологично, едва ли е изненадващо, че тази диалектичност и „хибридност“ е неизменна характеристика и на самите първични феномени на човешкото съществуване.

Радвам се, че това решение за подхода ми към една естетика на тишината и мълчанието е обозримо и отбелязано от членовете на Научното жури – проф. дфн Иванка Стъпова, проф. дфн Нонка Богомилова, доц. д-р Антоанета Николова..., включително потенциала на този подход да оставя отворени кодове за интерпретация и активно включване на читателя в процеса на съхранение, възсъздаване и продължение на историята на тишината и мълчанието като философско-естетически феномени и категории – както е отбелязала доц. Николова. Горезиложеното адресира и въпроса на проф. Стефанов защо не се спирам върху „точна или крайна характеристика какво представлява тишината: външен онтологичен факт или вътрешен структурен, художествен елемент на творбата? Или и двете – в различни съотношения между динамичните вътрешни и външни характеристики на творбата, на изкуствата и на средата за тяхната реализация?“, както и бележки 2, 5 и частично бележка 1 от проф. Богомилова относно елемента на нестабилност при легитимирането на тишината като абсолютен, граничен обект на негативната естетика и мълчанието като неин субективен корелат. Тишината като предмет-обект на изследване в различни ситуации, „езикови игри“ и форми на живот заема роля на обект, но и на онтологичен субект на моменти – характеристика на битието и на съществуването, предмет, материя и медия в изкуството; за мен беше предизвикателство да очертая тъкмо нейния калейдоскопичен облик в историята на западната култура, за да имам по-пълна и реалистична основа при артикулирането ѝ като културен и естетически феномен и *modus operandi* днес.

В контекста на избора от мен подход бих искала да отговоря и на следващия въпрос на проф. Стефанов: защо рецептивната естетика не е по-траен обект на внимание в изследванията ми. Всички знаем, че фигурата на реципиента отдавна не е събирателно название за отстранен от динамиката на живота съзерцател и естетически субект, подчинен на предписанията на нормативната естетика. Гадамер реабилитира акта на конгениалност като опорна точка за поддържане на света – или хоризонта – на правещите и пазещите изкуството. Именно по тази линия в работата си през последните години, освен многопластовостта и „хибридността“ на естетическите феномени, се старая да

удържам и такова разбиране за човешкото „с отворени кодове“, в което – както в живия живот и в съвременното участническо изкуство (*participatory art*) във формите хепънинг, пърформанс, интерактивна инсталация и пр. – ролите на персонализираните естетически фигури (творец/автор, куратор, реципиент/възприемател, критик, та дори понякога и на самия художествен обект, взет като фигура...) често се разменят, наслагват или пък при определена художествена условност всички заедно съставляват фигурата на твореца. Далеч съм от мисълта, че възприемателят на изкуството преживява винаги една стъпка по-малко спрямо твореца, а именно: зараждането на творбата *ex nihilo*. Мигът на сътворяване „из нищо“ при твореца е изведен във вътрешна естетическа форма – концептуалната идея, или в конкретен къс материя – конвенционалната художествена творба; при възприемателя този миг в много случаи може и да няма същата обективируемост, но същевременно съприкосновението с изкуството е способно да преобръща вътрешната нагласа из основи, понякога и с траен отпечатък върху един цял човешки живот.

Съвсем съгласна съм с проф. Стефанов, че естетическото и художественото като процесуалност все повече се осланят на медиите (в смисъл на художествено средство и носител на опосредстваща функция) – и то с акцент върху смесените медии (*mixed media*), и медиаторите – реципиентите, или все по-индивидуалистски ориентираните възприематели на изкуството, при чиято роля също наблюдаваме тенденции към смесеност и „хибридизиране“. В „Естетика на тишината и мълчанието“ (с. 114) поставям въпроса за езика като медиатор между свят и смисъл, между отразяващата и изразяващата функция на езика, онтологично заложен във възгледите на късния Хайдегер и на късния Витгенщайн. Медии в горепосочения смисъл са тъкмо кодовете – „езиците“, на които говори една творба или един естетически феномен; медиатори са говорещите или най-малко разбиращите тези „езици“; в такъв случай творците са тези, които създават нови езици и кодове, а иноватори са тези, които трансформират вече съществуващите езици и кодове, свързващи свят и смисъл. За момента действително се въздържам да се впусна в тази необятна и наистина актуална иначе тема по една основна причина: фокусът ми на изследване не е в градивото на самите мостове, прокарани между свят и смисъл, а в опорните точки като възможност въобще за прокаране на такива мостове. Оригиналноста и идиосинкразията на една творба, разбира се, имат за градиво един солиден масив от гледни точки, позиции, институции, изпълнители, почитатели – изобщо не е маловажно как този масив издържа на ерозията на времето в социологическа перспектива, защото в резултат се произвеждат и различни по трайност художествени форми; просто за момента ме интересува най-живо – в перспективата преди всичко на систематичната естетика, философската антропология и философия на изкуството – кои са най-устойчивите брегове, които могат да понесат целия този масив на моста между свят и смисъл.

Що се отнася до аргументационния фундамент, който привеждам в първа глава на „Естетика на тишината и мълчанието“ като подстъп към философско-естетическия анализ на понятието „тишина“ – бележка 1 от проф. Богомилова: прехода от сетивно към свръхсетивно в Кантов смисъл съм разгледала в обширни пасажии в първата си книга, „Граници на естетическото съзнание“, по-специално във втора глава, посветена на генеалогията и системното обособяване на граничните естетически категории. Т.е. позовавам се на вече изведена аргументация в предишната си книга, уточнявам това и

давам референции към нея в „Естетика на тишината и мълчанието“, за да не я повтарям изцяло наново.

Но има други два – именно предизвикателни – аспекта, свързани с тази аргументационна недоизбистреност, върху която ми е обърнала внимание проф. Богомилова:

Първият се изразява в залавянето с анализ на такива културни, природни и естетически феномени, които старателно се стремят да убягват на всяка дисекция и „анестезия“ (по израза на Мишел Сер): способите и схемите на разсъдъка, независимо от изследователската воля и намерения, на моменти са безсилни и крушират пред чисто качествените величини. Изследваните феномени сякаш се извиват назад в дъга дори пред най-организираните усилия на разсъдъка да ги обхване и се заключват в логиката на собствената си херменевтична кръговост, несъизмерима с архитектурата на разсъдъчните построения за тези феномени. Затова ми беше нужен и преднамерено „хибридният“ каркас от философия и есеистика, наука, поезия и изкуство – за да се насложат по възможност в по-плътна и многоизмерно определение феномените на тишината и мълчанието. Когато изследва ефимерния феномен на началото на художествената творба, Хайдегер предприема принципно същия подход към проникване в херменевтичния кръг *вещ – творба – истина – изкуство*, за да му придаде позитивна плътност, без с това да наруши неговия херменевтико-онтологичен ореол и загадка.

Вторият аспект бележи проблематичността на дедукцията на собствено естетическия дял във феномените на тишината и мълчанието, към който имат отношение бележки 3 и 4 от проф. Богомилова. В „Светът на тишината“ Макс Пикар откроява любовта, верността, живота и смъртта като първичните, базисните феномени на човешкото съществуване – и редом с тях и тишината, която обаче предхожда останалите четири, защото се съдържа във всеки от тях, но и в отлика от останалите принадлежи на човека винаги. Във всеки първичен феномен на човешкото съществуване има неотнемаем естетически дял – както и познавателен, нравствен, религиозен, – защото естетическото е базисна функция на самото човешко; за по-широкото обяснение на тази функция също в началото на монографията си съм дала резюме и референции към първа глава от „Граници на естетическото съзнание“.

Най-общо един такъв феномен или обект на изследване може да се разглежда като естетически при: сетивна обозримост за него – т.е. при наличието на сетивност, време и пространство; интериоризация на представата за него в порядъка на съзнанието – като наглед, образ, идея...; превръщането на тази представа, по силата на естетическата рефлексия, от индивидуална в универсална – символ, Кантова естетическа идея и дори идея на разума; удоволствие или радост от преживяването на единичния феномен или обект като универсален, от съгласуването на сетивния опит с идеята за този феномен или обект – това преживяване е непроизволно, тъй като принципът на идеята, системата, общото се дава в естетическата рефлексия, след като е вече е налична единичната представа. Един естетически феномен или обект на изследване е граничен, когато освен изброените условия или вместо (част от) тях доминират условия за разглеждането му като познавателен, нравствен или религиозен. Това е перспективата, която съм се стремела да удържа при систематизиране на „Естетика на тишината и мълчанието“, за да уловя собствено естетическия дял и неговите граници в тези два феномена.

Признателна съм на членовете на Научното жури за всички плодотворни коментари и бележки, както и за препоръките на проф. д-рфн Нина Димитрова и проф. д-р Миглена Николчина за допълване и разширяване на изследователските ми начинания в сферата на естетиката на тишината и мълчанието. Това е моя настояща задача, над която работя, затова са ми особено полезни всички препратки към философски, културологични и литературоведски изследвания, тематизиращи тишината и мълчанието в естетически и ценностен план:

Предвиждам включването на феноменологичните аспекти от Башларовите „поетики“ – на пространството и мечтанието, както и на въображението на движението: именно във „Въздухът и сънищата...“ намираме така важното наблюдение, че източникът на първото ни страдание е в първия пласт мълчание, който трупаме в себе си – в първото ни колебание дали да проговорим. Отсъствието на Башлар от първото издание на „Естетика на тишината и мълчанието“ е продиктувано единствено от краткото време, за което трябваше да обособя систематична рамка, логически консистентен категориален апарат и индивидуален подход към темата – и в този план открих по-голямо сходство в търсенията си с подходите към трудно уловими и първични феномени при Хайдегер, Витгенщайн, Богданов... Мерло-Понти – със своята феноменологическа рефлексия върху непрекия език и гласовете на мълчанието, включително върху идеята на Башлар за „свръхсъществуването“ на художествената творба, – също ще намери по-голямо присъствие във второто издание.

Линията на употребата на тишината и мълчанието като предмет, медиатор и пристан в литературния модернизъм също е ярка: в предговора си „През музикална ключалка“ (с. 25) към сборника с разкази от Джордж Еджъртън „Ключови тонове“ съм очертала първи шрихи на приемствеността и развитието на този проблем в прозата на Еджъртън, Вирджиния Улф и Маргьорит Дюрас, които също имам намерение да доразвия и интегрирам във второто издание на „Естетика на тишината и мълчанието“.

С радост приемам оценката на проф. д-рфн Татяна Батулева на статията ми „Aesthetics of Dress: A Paradigmatic Body Form“ и ще помисля върху препоръката ѝ да разгърна един водещ за статията проблем в монографичен труд. Това изследване е плод на изследователските ми фокуси върху феноменология и естетика на тялото, сомаестетиката на Ричард Шустерман и проблема за вътрешните естетически форми (Кант, Брьотон, Кандински, Гелен, Лисман...) и в този смисъл дрехата намира философско оправдание в един нетрадиционен за нея ракурс – не като парче материя с материални характеристики, а като инобитие, проециращо във външния свят вътрешните форми на индивидуалното и колективното съществуване – идеи, мислене, образи, емоции, мечти, копнежи, символи, архетипове...

Хубаво е и отбелязването на доц. Николова на онтологичните възли на приемственост между далекоизточната и западната естетики: недUALността, процесуалността, праговостта, относителността... По ред културологични и етнологични причини тези два естетически светогледа едва ли някога ще станат напълно съизмерими: всеки от тях има свои твърде специфични логика, език и предметност. Източната възхвалява сенките, мрака, мъгливостта и неяснотата, тишината и мълчанието откривае тъкмо във философския инвентариум на негативната естетика на Запад: тази принципна естетическа негативност и в двата светогледа обаче, иначе

диаметрално противоположни, е ценностно убежище за предотвратяване на убийството на човешкото – ако мога да си послужа така с използваната от проф. Николчина метафора.

Накрая, още веднъж ми се иска да изразя своята благодарност и признателност към всички членове на Научното жури: проф. дфн Иванка Стъпова, проф. дсн Иван Стефанов, проф. дфн Нонка Богомилова, проф. дфн Нина Димитрова, проф. дфн Татяна Батулева, проф. д-р Миглена Николчина и доц. д-р Антоанета Николова, за задълбочените и съдържателни отзиви и за посочването на значими автори, интригуващи проблеми и тематични линии, които с удоволствие ще попълня в един разширен естетически компендиум на тишината и мълчанието.

17.12.2020 г.

С уважение:

гр. София

гл. ас. д-р Силвия Борисова